

MIGRAȚIILE – O CONSTANTĂ A ISTORIEI SÂRBE: DESPRE KOSOVO ȘI METOHIA SUB CONDUCEREA OTOMANĂ

Ema MILJKOVIĆ*, Ionuț COJOCARU**

Rezumat. Rezultatele registrelor de recensământ otomane pentru regiunea Branković, care cuprinde *sangeacurile* (provinciile) Vučitrn, Skadar și Dukadjin, ce datează din a doua jumătate a secolului al XV-lea și al XIV-lea, plasate în contextul evenimentelor politice și istorice din Imperiul Otoman, reprezintă unele dintre cele mai valoroase surse de cercetare a evoluțiilor demografice din Kosovo și Metohia din timpul primelor două secole de dominație otomană. Aceste date demonstrează omogenitatea etnică a populației sârbe în Kosovo și Metohia de astăzi, în perioada istorică menționată mai sus. Structura etnică a Kosovo și a Metohiei s-a schimbat radical imediat după Marea Migrație a Sârbilor din 1690, când populația sârbă a părăsit această regiune iar așezările lor au fost ocupate de triburile nomade albaneze care au coborât pe aceste pământuri fertile din asprele regiuni muntoase din nordul Albaniei. Cu toate că această problemă nu a fost abordată destul de bine până acum în istorie, sursele disponibile fac posibilă conturarea unor concluzii clare despre structura etnică a Kosovo și Metohiei care a fost schimbată forțat începând cu secolul al XVIII-lea, când o rețea de așezări albaneze s-a dezvoltat într-o regiune care în perioada medievală și în primele secole ale dominației otomane a avut o populație majoritară sârbă.

Cuvinte cheie: Kosovo și Metohia, Imperiul Otoman, structura etnică, cărțile de recensământ otomane, migrații.

Studiul evoluțiilor demografice care au avut loc pe pământurile sârbe sub ocupație otomană reprezintă una dintre problemele cheie ale trecutului națiunii sârbe, care nu a fost încă suficient și corect abordată din punct de vedere științific. În general, cercetarea în domeniul demografiei istorice nu este reprezentată în măsura în care importanța sa o cere, nu doar pentru evaluarea trecutului dar și pentru percepția cu privire la prezent și pentru a ne putea gândi la viitor. Cercetarea parametrilor istorici-demografici, în cazul perioadei de sub ocupația otomană se află în acest stadiu în primul rând din cauza absenței surselor adecvate care ar servi ca bază pentru elaborarea unor concluzii relevante.¹

* Prof. Dr., Departamentul de istorie, Facultatea de Filosofie, Universitatea Niș, Serbia.

** Lect. univ. Dr., Universitatea Europei de Sud-Est „Lumina”, București, Romania.

¹ În această lucrare, demografia istorică a fost înțeleasă în sens mai larg decât este definită de Presat / Wilson, conform căruia această știință este „doar o punere în aplicare a tehnicilor de

Dintre materialele de arhivă otomane relativ inaccesibile, *defterele* – cărțile otomane de recensământ – reprezintă una dintre cele mai semnificative și fundamentale surse istorice, de o importanță deosebită pentru studiul evoluțiilor demografice care au avut loc pe pământurile care s-au aflat sub dominația Imperiului Otoman.

Însemnătatea acestor surse au influențat apariția ideii de a realiza mai multe analize, în special de natură demografică, pe baza recensământului otoman din 1455 din regiunea Branković (publicat în 1972 de Institutul Oriental din Sarajevo), cu scopul de a ajunge la anumite concluzii cu privire la starea populației în această regiune a Serbiei, imediat după ce s-a instituit în totalitate guvernarea otomană.

Fără a omite argumentele celor care susțin faptul că materialul din registrele Otomane de recensământ nu este adecvat pentru analize statistice de demografie, dar fiind de părere că această problemă ar putea fi rezolvată folosind metodologia corectă, în 1989 Academicianul Miloš Macura și asociații lui au început să lucreze la conceperea unui proiect cu titlul „Așezări și Populația regiunii Branković.”²

Rezultatele obținute de cercetători au confirmat corectitudinea deciziei de a realiza această lucrare. Cu toate că putem accepta obiecțiile conform cărora sursele folosite au fost parțial inadecvate (în primul rând, regiunea Branković acoperită de *defteruri* nu este aceeași cu regiunea condusă de Vuk Branković în anii de dinaintea cuceririi otomane a părții de sud a pământurilor sârbe și, în al doilea rând, datele din *defter* sunt incomplete, pentru că recensământul includea doar populația *raya*, adică subjugată, subiecții care nu erau musulmani – excluzând alte grupuri sociale pentru că aveau un alt statut fiscal), astăzi avem totuși la dispoziție date despre populația unei zone care acoperă aproximativ 80% din teritoriul Kosovo de astăzi.

După examinarea în detaliu a acestei surse, s-au clarificat următoarele aspecte:

- În 1455, regiunea Branković era populată de 14,639 de familii întregi și de 504 familii monoparentale, împreună cu 1,770 gospodării de o singură persoană și 33 de călugări.³

analiză demografică a surselor istorice originale." Pornind de la părerea lui Kretzer pe care acesta a prezentat-o în 1997, conform căreia problemele tradiționale cu care demografia se confruntă nu pot fi soluționate doar pe baza materialelor cantitative și analizelor statistice, considerăm că schimbările demografice ar putea fi înțelese doar dacă sunt privite dintr-un context istoric general, cu ajutorul surselor narative care să le suplimenteze pe cele cantitative." Pentru mai multe detalii, a se consulta: R. Presat, *The Dictionary of Demography (Dicționarul de demografie)*, editat de C Wilson, Oxford 1985; D. Kertzer, "Qualitative and quantitative approaches to historical demography" („Abordări calitative și cantitative ale demografiei istorice”), *Population and Development Review* 23 (4), 1997, pp. 839-846.

² Rezultatele lucrării realizate în acest proiect au fost publicate sub forma unei ediții speciale. Vezi Милош Мацура, *Област Бранковића 1455. године* (Miloš Macura, *Regiunea Branković în 1455*), Belgrade 2002, pp. 1-793 (în continuare: *Oblast Brankovića*).

³ *Oblast Brankovića*, p 431.

- Acceptând informațiile cu privire la populațiile medievale, informații ce au fost culese prin intermediul științei demografice din întreaga lume, și ținând cont de structura recensământului otoman și de ipotezele cu privire la condițiile generale sociale după care s-a dezvoltat populația în regiune, a fost folosit un indice de 4.40⁴ pentru a calcula numărul populației din regiune, ajungându-se astfel la un total estimat de 67,500 de persoane în regiune, la jumătatea secolului al XV-lea.⁵

Această estimare relevă cu siguranță un număr al populației din regiune mai mic decât cel real, pentru că recensământul fiscal care a servit ca primă sursă, nu include categoria „populație permanentă”, deci în aceste recensăminte nu apar persoanele care nu erau plătitoare de taxe, și nici cei cărora le erau oferite beneficii pentru serviciu de însemnătate la funcționarea statului Otoman. Cu toate că este limitativ, acest lucru nu poate totuși să schimbe considerabil rezultatul final.

Rezultatele citate, foarte precise și valoroase chiar și după standardele științifice de astăzi, ar atinge adevărata însemnătate doar dacă ar fi plasate în contextul evoluțiilor demografice din decadele care le-au precedat, dar și din decadele care au urmat căderii definitive a regiunii Branković sub dominație otomană și introducerii ei în registrul fiscal, în 1455.⁶

Fondul antroponimic înregistrat (24,795 de nume întregi) în această sursă, a făcut posibil să se ajungă la niște concluzii sigure despre structura etnică a populației din regiune cuprinsă în recensământ.

⁴ Se poate considera că indicele de 4.40 de membri pe gospodărie este o valoare moderat-scăzută. În istoriografia domestică, în majoritatea lucrărilor despre istoria otomană care se ocupă cu estimarea anumitor regiuni, bazându-se pe registrele de recensăminte otomane, s-a folosit un index de 6 sau chiar 9 membri pe gospodărie. Totuși, având în vedere faptul că majoritatea cercetătorilor europeni, atât medievști cât și cercetători ai istoriei otomane, sunt de acord cu faptul că o gospodărie normală din Evul Mediu dezvoltat număra între 4 și 5 membri, indexul de mai sus a fost adoptat pentru a rezolva diferențele de opinie și complexitatea problemei.

⁵ *Oblast Brankovića*, p. 431. În funcție de numărul de membri/gospodărie care a fost folosit, literatura istoriografică a Kosovo poate conține estimări despre populația totală din regiunea Branković care pot diferi. Totuși, de exemplu, O. Zirojević și apoi D. Bataković, folosind rezultatele lor, au ajuns la un număr de 75,000 de rezidenți în această regiune, la jumătatea secolului al XV-lea. A se compara Олга Зиројевић, *Први векови туђинске власти* (Olga Zirojević, Primele secole sub dominație străină), în: *Kosovo u Metohija u srpskoj istoriji* (Kosovo și Metohia în Istoria Sârbă), Belgrad 1989, pp. 47-113 (în continuare: Zirojević, *Prvi vekovi*); Dušan Bataković, *The Kosovo Chronicles*, ediția electronică, partea I, pagina 1. http://www.snd-us.com/history/dusan/ko_part Ib.htm, versiune descărcată pe 5 martie, 2006 (în continuare: Bataković, *The Kosovo Chronicles*)

⁶ Pe lângă faptul că acest studiu, bazat pe o serie de defteruri, a avut un caracter mai degrabă analitic decât unul strict descriptiv, studiul a cel puțin trei defteruri succesive le permite cercetătorilor să tragă anumite concluzii cu un grad mult mai mare de acuratețe. Sate întregi, părți de orașe, chiar regiuni întregi dispar în perioada dintre recensăminte, iar identificarea cauzei este posibilă doar consultând serii de minim două sau trei recensăminte consecutive.

Cel mai numeros grup etnic din regiunea Branković, în anul 1455, era format din membrii poporului sârb, care, judecând după numele întregi, reprezenta 95,88% din populația totală din regiune.⁷ Populația albaneză reprezenta 0,26% din populația totală din regiune. Au mai fost înregistrați 16 bulgari (0,09%) trei greci și o gospodărie croată.⁸ Numărul numelor personale de origine nedeterminată a fost practic neglijabil (1,56%), în schimb s-a înregistrat un procent de nume de origine română (1,90%), greacă (0,25%), germanică (0,07%) ungară (0,05%), celtică (0,02%), persană (0,02%) și de origine arabă (0,0004%).⁹

Chiar și o simplă privire la structura etnică a populației din regiunea Branković ne permite să concluzionăm că numele albaneze din regiune erau foarte puține ca număr, însemnând că procentul populației albaneze era foarte mic. În Dolci *nahiye* (district turc), 0,90% din numele de familie¹⁰ erau de origine albaneză, în timp ce procentul acestora în rândul numelor de băieți era de doar 0,10% în 1455. În ciuda faptului că interpretarea acestui fenomen rămâne o speculație, explicația dată de Milica Grković pare logică: după ce regiunea a fost cucerită de otomani, albanezii au devenit mai reticenți cu privire la idea de a emigra din centrul lor etnic, în primul rând de teama noilor circumstanțe politice și sociale.¹¹

O analiză a rețelei toponimice realizată în regiunea Branković confirmă rezultatele care reies din analiza antroponimelor. Recensământul din 1455 a cuprins un număr de 692 de sate *raya* din regiunea Branković, dintre care 483 (70%) aveau nume de origine sârbă, adică de origine slavă, 98 (14%), conțineau o combinație de elemente de limbaj slav și non-slav, în timp ce 85 (12.2%) dintre numele de așezări aveau origine nedeterminată.¹²

Pe lângă structura etnică a populației din regiunea Branković, analizele cu privire la numele personale și de așezări demonstrează că teritoriul locuit de populația sârbă în timpul statului Sârb a rămas neschimbat din punct de vedere etnic, în timp ce coincidența în rândul numelor de la jumătatea secolului al XV-lea, absența noilor rădăcini și invariabilitatea sufixelor în comparație cu

⁷ *Oblast Brankovića*, p. 619. A se consulta și: Милован Радовановић, *Етнички и демографски процеси на Косову и Метохију* (Milovan Radovanović, *Procesele etnice și demografice în Kosovo și Metohija*), Belgrad 2004, pp. 215-222.

⁸ Ibid, p. 452.

⁹ Existau și sârbi cu nume de origine străină. De exemplu, la jumătatea secolului al XV-lea numele "Oliver" era foarte popular printre rezidenții sârbi din regiunea Branković. Acest nume a fost întâlnit, în decadele care au urmat, în zona sangeacului Smederevo. Pentru mai multe detalii, a se vedea: *Oblast Brankovića*, 683. Ема Миљковић Бојанић, *Смедеревски санџак 1476-1560. Земља. Насеља. Становништво* (Ema Miljković-Bojanić, *Sangeacul Smederevo 1476-1560. Ținut. Așezări. Populație*), Belgrad 2004, pp. 214-215.

¹⁰ Din moment ce numele de familie nu existau la jumătatea secolului al XV-lea, numele de familie ale conducătorilor gospodăriilor au fost stabilite după numele părinților, fraților sau altor rude (unchi, socri...) care au fost apoi folosite ca și nume de familie în analizele antroponimelor.

¹¹ *Oblast Brankovića*, p.683.

¹² Ibid, p. 684.

numele sârbești din perioadele anterioare sunt dovada atașamentului poporului sârb față de tradiții, chiar și în perioade dificile, așa cum a fost, fără îndoială, prima jumătate a secolului al XV-lea, nu doar în regiunea Branković, ci pe tot teritoriul Kosovo și Metohiei de astăzi.¹³

Cu toate că este sumară, și prin urmare mai puțin folositoare pentru diverse analize de natură demografică, datele de la recensământul sangeacului Vučitrn din 1487 (provincie turcă), ce cuprindea regiunea Branković, demonstrează că în cei treizeci de ani care au trecut între cele două recensăminte, situația etnică din regiune nu s-a schimbat practic deloc. Prin urmare, la sfârșitul celei de-a noua decade a secolului al XV-lea, erau 16,729 gospodării creștine (dintre care 412 în Priština și Vučitrn) față de 177 de gospodării musulmane, dintre care 94 erau în Priština și doar 83 în zonele rurale.¹⁴

O populație a cărei caracteristică sunt numele albaneze a fost găsită într-un număr mai mare doar la marginea Metohiei de astăzi, adică în regiunea de vest și de sud a Djakovica. Analize mai detaliate despre onomastică arată că, încă de timpuriu, de la jumătatea secolului al XIV-lea și până la sfârșitul secolului al XV-lea, așezările albaneze individuale au apărut fie printre așezările active ale sârbilor, fie pe cele părăsite de aceștia, abandonate în urma atacurilor. Profitând de noile circumstanțe, ciobanii albanezi migratori au preluat pământurile abandonate și și-au stabilit propriile așezări, care în acea perioadă nu erau nici mari nici dens populate.¹⁵

O recenzie a recensămintelor sangeacului Vučitrn, de la sfârșitul secolului al XVI-lea arată că și în această perioadă poporul sârb era cel mai însemnat grup etnic din Kosovo, în timp ce numărul populației non-sârbe, majoritatea de origine albaneză, la peste un secol după recensământul din regiunea Branković din 1455, menționat mai sus, era nesemnificativ. La sfârșitul secolului al XVI-lea existau grupuri mici de albanezi în anumite orașe și zone miniere, în timp ce în satele din Kosovo acestea aproape că lipseau cu desăvârșire, iar acolo unde erau înregistrate, acestea erau gospodării izolate, nu grupuri etnice, ceea ce demonstrează foarte clar stabilitatea etnică a acestei regiuni la 150 de ani de la căderea sub dominația otomană și că ceea ce pretind unii istorici albanezi cu privire la prezența continuă a albanezilor în această regiune încă din Evul Mediu este inacceptabil.¹⁶

O analiză a informațiilor onomastice din recensământul *sangeacului* Skadar din 1582/83 arată distribuția populației sârbe și albaneze în această provincie a

¹³ Ibid, pp. 682-683.

¹⁴ Zirojević, *Prvi vekovi*, pp. 47-113.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Милан Васић, *Етнички односи у југословенско-албанском граничном подручју према попису санџака Скадар из 1582/83. Године* (Milan Vasić, *Relațiile etnice în zona de graniță Iugoslavia-Albania conform sangeacului Skadar din 1582/83*), în: „Исламизација на Балканском полуострву“ („Islamizarea în peninsula Balcanică“), East Sarajevo 2005, pp. 60-62 (în continuare: Vasić, *Etnički odnosi*)

Imperiului, pe teritorii ce cuprind Metohia de astăzi, Muntenegru și nordul Albaniei. Regiunea situată în vestul râului Bojana, între lacul Skadar și Marea Adriatică, era populată neomogen de sârbi și albanezi. Totuși, de exemplu în Zabojana și Krajina, unde populația albaneză era majoritară, predominau numele de așezări de origine slavă. Însemnările din defteruri, în care se menționează că din unele sate „populația a plecat” (*perakande olup*), dar și că „de acum zece ani se tot repopulează”, indică faptul că albanezii, a căror islamizare prinsese deja rădăcini, se așezau în aceste ținuturi care aparținuseră anterior populației sârbe *raya*.¹⁷

În cea de-a noua decadă a secolului al XVI-lea, în *sangeacul* Skadar, sârbii erau populația majoritară din *nahiele* Šestan, Mrko, din cele din Zeta (Bjelopavlići, Vražegrmci, Pobori), dar și din *nahiele* din Podgorica și Žabljak. Cu toate că predomina componenta etnică sârbă, populația din nahia Kući conținea un număr mare de Albanezi, majoritatea lor aflându-se în Klimenti și Hote. Albanezii erau populația majoritară și în *nahiele* care se întindeau la est de râul Bojana și lacul Skadar, în timp ce sârbii se aflau doar în Skadar și în câteva orașe din *nahia* Skadar. În orice caz, toponimele păstrate în câmpiile de la est de lacul Skadar, precum Zlogora, Brežje, Grmčar, Podgor, Kosmac, Poljičani, Popine, demonstrează indiscutabil prezența elementelor slave și sârbe în trecut pe teritoriul de astăzi al Albaniei de nord. Ca și în cazul regiunilor de la vest de lacul Skadar, însemnările din *defter* dovedesc abandonul și repopularea ulterioară a unora dintre sate. Și menționarea relativ frecventă a moștenirilor din recensământul din *nahia* Skadar dovedește prezența unui număr semnificativ de sârbi, în trecut, în satele din jurul Skadar.¹⁸

Populația albaneză a fost majoritară în *nahia* Dushman Ili, dar tot cu prezența toponimelor Slave, precum Varoš, Dragoš, Selište, etc., în timp ce *nahiele* din bazinul Lim de sus și de mijloc Plav, Zla Reka, Budimlja și Komoran erau populate exclusiv cu sârbi, printre care s-a înregistrat și un număr mare de preoți.¹⁹

La sfârșitul secolului al XVI-lea, populația sârbă reprezenta majoritatea etnică în Metohia, unde populația Albaneză era prezentă doar în 30 de sate din totalul de 235 înregistrate în *nahia* Peć.²⁰

Schimbările demografice și etnice ale populației în regiunile unde autoritățile otomane au format *sangeacul* Skadar au devenit mai clare când s-a observat exemplul nahiei Altun Ili, o regiune aflată la granița de astăzi cu Serbia, Muntenegru și Albania, pe coastele de sudice și de sud-est și pe lanțurile munților Prokletije.²¹

¹⁷ Ibid, p. 54.

¹⁸ Ibid, pp. 54-55.

¹⁹ Ibid, pp. 55-56.

²⁰ Ibid, p. 56.

²¹ Pentru mai multe detalii despre această regiune, a se vedea: Гордана Томовић, Алтин у XIV и XV веку (Gordana Tomović, *Altin în secolele XIV și XV*), în: „Становништво словенског поријекла у Албанији“ („Populația de origine slavă în Albania“, Titograd 1991, pp. 153-166.

Conform cercetărilor realizate de M. Grković și M. Pešikan, cu excepția satului Grevi, populația medievală din această regiune era de origine sârbă, în timp ce primele modificări ale aspectului etnic al așezărilor din regiune au avut loc la fârșitul secolului al XV-lea, când o zonă de așezări albaneze s-a format în regiunea delimitată de Djakovica și râul Beli Drim.

La momentul recensământului *sangeacului* Skadar din anii 1580, sârbii încă reprezentau populația majoritară în regiunea Altin, dar procesul constant de schimbare a aspectului etnic este evident. Acesta a fost momentul primei răscoale împotriva conducerii otomane din spațiul etnic sârb. Fiind încă o autoritate centrală organizată și puternică, conducerea otomană a reușit să înăbușe răscoala, dar doar prin intermediul unor măsuri represive și punitive împotriva populației. Aceasta este exact ce s-a întâmplat cu satul Lužine din nahia Altin, unde, în recensământ au fost înregistrate următoarele informații: „*Din moment ce satul menționat este renegat, a fost atacat la Înaltul Ordinul (al Sultanului). Unii dintre raya au fost omorâți, iar alții au fost transformați în sclavi. Acest recensământ a găsit doar 6 persoane.*” Toți cei care au fost aduși pentru a se stabili în acest sat aveau ca și caracteristică numele albaneze.²²

Înregistrările scrise care au fost păstrate din această perioadă păstrează dovada suferinței din zonele în care se stabilea o populație albaneză puternic islamizată. Totuși, în 1574 s-au înregistrat următoarele: „*În vara lui 7083 (după calendarul arab), Sultanului Selim i s-a născut un urmaș, Sultanul Amurad, în a cincea zi din decembrie. Un mare atac a fost lansat de Arnauts [Albanezi], în special de Mahmut-begovićes din Peć, Ivan-begovićes din Skadar, de Turkizied Bušatlijas, de Sinan Pašić Rotulovićes din Prizren, de Elas-pašićes din Djakovo; au omorât două mii de creștini din jurul acestui oraș.*”²³

Conform datelor din recensămintele din 1591, în Prizren și în vecinătatea acestuia populația sârbă era încă numeroasă, cu toate că se simțea din ce în ce mai tare prezența albanezilor, în timp ce *defterul sanjakului* Dukadjin din același an, pentru nahiele Gora și Opolje arată că majoritatea rezidenților din Gora erau membri ai poporului sârb și că procesul de islamizare în această regiune era abia la început, în timp ce populația musulmană albaneză în satul Opolje era majoritară.²⁴

Până la sfârșitul secolului al XVII-lea, granița etnică dintre sârbi și albanezi coincidea cu granița de astăzi dintre Serbia, Muntenegru și Albania, pe toată lungimea sa, de la Marea Adriatică până la lacul Prespa, desigur, cu o prezență justificată a celor două etnii de ambele părți ale graniței. S-a tras această concluzie întâi pe baza datelor din *defter*, acestea fiind ulterior confirmate și de rapoartele

²² Vasić, *Etnički odnosi*, pp. 59.

²³ Лубомир Стојановић, *Zanucu u Hamnucu* (Ljubomir Stojanović, *Înregistrări scrise și inscripții*), I², p. 219.

²⁴ Vasić, *Etnički odnosi*, p. 60.

inchizitorilor Papali, care atestă clar faptul că granița etnică dintre sârbi și albanezi se întindea de-a lungul râurilor Crni Drim și Beli Drim.²⁵

Exact atunci, în ultima decadă a secolului al XVII-lea, triburile albaneze au început un puternic val de colonizare pe teritoriul de astăzi al Kosovo și Metohiei; așadar, cea mai serioasă consecință a aceluși eveniment critic din istoria sârbă, Marea Migrație din 1690, a fost dramatica schimbare demografică ce a avut loc în această perioadă pe teritoriul de sud al provinciei sârbe.²⁶

În 1690, sârbii s-au îndreptat către nord, sub conducerea Patriarhului Arsenije III Crnojević, de teama răzbunării dure a turcilor pentru sprijinul pe care l-au acordat armatei austriece, care după o ofensivă victorioasă, în drumul spre Prizren și Skopje a fost forțată să se retragă. S-au îndreptat mai întâi spre Belgrad, iar apoi au trecut Sava și Dunărea spre monarhia Habsburgică, părăsindu-și satele din Kosovo și Metohia, și lăsând pământurile fertile necultivate. Membrii tribului albanez din regiunile aspre de munte din nordul Albaniei au ajuns la un compromis cu autoritățile Otomane și li s-a dat voie să se stabilească în gospodăriile din Kosovo și Metohia și să preia așezările miniere de aici. În acest proces, o bună parte din catolicii albanezi s-au convertit la islam, profitând de toate beneficiile pe care acest lucru le presupunea. Un număr mare dintre aceștia au beneficiat de grade în armata otomană și în administrație, asigurându-și astfel dreptul de a păstra pământul ocupat și de a lansa acțiuni violente împotriva sârbilor rămași aici, care rămăseseră loiali religiei predecesorilor lor.²⁷

Dezintegrarea *timarurilor* (loturi de pământ sau bunuri conferite de Sultan oștenilor, în schimbul serviciilor prestate) și corpului ienicerilor, principiile de bază pe care era fondat statul otoman în secolul al XV-lea și al XVI-lea, de fapt au favorizat și au facilitat colonizarea albaneză a Kosovo și Metohiei. Odată cu venirea membrilor triburilor nomade albaneze, liderii locali *pasha* și *bey*, care erau în principal de origine albaneză, au câștigat armate tribale puternice care le garantau supraviețuirea la putere – chiar și pe timpul răscoalelor și rebeliunilor, conferindu-le urmașilor săi dreptul, contrar legii, de a moșteni funcțiile. În rădăcinarea coloniilor albaneze din Kosovo și Metohia a fost susținută și de misionarii catolici care, în loc să ajute la păstrarea comunității catolice albaneze, și-au concentrat toate eforturile pentru a subestima însemnătatea Patriarhatului de Pec.²⁸

Procesul de emigrare a sârbilor și migrația albanezilor pe teritoriul Kosovo și Metohiei a continuat pe toată perioada secolului al XVIII-lea. Perioadele

²⁵ Vasić, *Etnički odnosi*, p. 61. Bataković, *The Kosovo Chronicles*, partea 1b (html), p.3.

²⁶ G. Richard Jansen, *Albanians and Serbs in Kosovo. An Abbreviated History (Albanezii și sârbii în Kosovo. O istorie abreviată)*, Colorado State University, <http://lamar.colostate.edu/kosovo/history/html>

²⁷ Радмила Тричковић, *Устанци, сеобе и страдања у XVIII веку*, (Radmila Tričković, *Uprisings, Migrations and Sufferings in the 18th century*), în: „Kosovo i Metohija u srpskoj istoriji” („Kosovo și Metohia în istoria sârbă), Belgrade 1989, pp. 149-169.

²⁸ Ibid.

violente, cauzate în primul rând de cele trei războaie austro-turce (1716-1718), (1737-1739) și (1788-1791), dar și de războiul ruso-turc (1768-1774), au facilitat răspândirea anarhiei și fărâdelegilor, nu doar pe teritoriul Kosovo și Metohiei, ci pe întreg teritoriul Serbiei care se afla sub dominație Otomană. Jafurile, crimele și violurile, comise de albanezii care nu respectau legea, erau la ordinea zilei. Crimele comise de găștile albaneze erau atât de frecvente încât chiar și localnicii musulmani se plâneau la Portă, cerând protecție din partea Sultanului.²⁹

În aceste circumstanțe, cerând protecție pentru propriile vieți și existența de bază, un număr de sârbi din Kosovo și Metohia au decis să se convertească la Islam, văzând acest lucru ca pe un rău necesar și sperând că v-a veni ziua când se vor putea întoarce la religia ortodoxă. Păstrând această speranță, primele câteva generații de sârbi islamizați și-au păstrat limbajul și obiceiurile, în special sărbătorirea sfântului lor ocrotitor *Sava*. Dar ulterior, sub presiunea ubicuă a mediului albanez, unele familii sârbe islamizate au cedat schimbării complete a identității naționale, acceptând stilul vestimentar și limba albaneză, și au păstrat limba sârbă și tradițiile doar în familie. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, islamul a fost acceptat și de populația din Gora, o regiune muntoasă de lângă Prizren, dar aceasta a reușit să-și păstreze limba și să reziste procesului de albanizare.³⁰

Unele familii sârbe din Kosovo și Metohia s-au convertit la islam la jumătatea secolului al XIX-lea, în timpul războiului Crimeii, tot cu scopul de a-și proteja viețile și proprietățile; dar această perioadă a fost caracterizată și de un alt val migrator, când familii întregi, uneori chiar așezări întregi, au fugit spre Serbia sau Muntenegru, în căutarea unei vieți mai pașnice și pentru o securitate sporită.³¹

Datele din recensămintele *defterurilor* din regiunea Branković, *sangeacurile* Vučitrn, Skadar și Dukadjin, care acoperă ce-a de-a doua jumătate a celor două secole, al XV-lea și al XVI-lea, plasate în contextul condițiilor politice generale și evenimentelor istorice din Imperiul Otoman, reprezintă una dintre cele mai prețioase resurse pentru studiul evoluțiilor demografice a populației din Kosovo și Metohia din primele două secole de dominație otomană.

Deși caracterul în primul rând fiscal nu permite efectuarea unor estimări exacte a numărului populației sau a ratei natalității și mortalității în această regiune, defterele sunt totuși instrumente valoroase pentru examinarea tendințelor de creștere sau scădere a numărului populației cu statutul *raya*. De asemenea, datorită excelentelor date onomatologice pe care acestea le oferă, defterele reprezintă o bază fundamentală pentru investigarea structurii etnice, și pentru expunerea schimbărilor etnice cu care s-au confruntat locuitorii din Kosovo și Metohia în perioada dintre bătălia din Kosovo (1389) și Marea Migrație a sârbilor din 1690. În perioada următoare, din cauza neliniștii și fărâdelegilor care au

²⁹ Ibid.

³⁰ Ibid.

³¹ Bataković, *The Kosovo Chronicles (Cronicile Kosovo)*, partea 1b (html), p. 9.

cuprins întreg Imperiul Otoman, care au avut ca efect declinul din tot sistemul administrativ, incluzând aici și registrele de recensăminte, este imperativ necesar din punct de vedere metodologic să se caute alte surse, atât de origine otomană cât și străină (decrete imperiale, *qadi sijils* [hotărâri judecătorești], rapoarte ale unor inchizitori papali, evidențe scrise și inscripții).

Chiar dacă aceste resurse se dovedesc a fi mai puțin utile în scopul obținerii unor date statistice, aceste resurse, care nu au fost încă cercetate corespunzător, pot totuși să facă posibilă conturarea unor concluzii ferme cu privire la schimbarea structurii etnice a Kosovo și Metohiei, începând cu secolul al XVIII-lea, când o rețea albaneză de așezări urbane s-a stabilit într-o regiune în care în perioada medievală și în primele secole de dominație otomană se afla o populație majoritară sârbă.

BIBLIOGRAFIE

- Милош Мацура, *Област Бранковића 1455. године* (Miloš Macura, *Regiunea Branković în 1455*), Belgrade 2002.
- Милован Радовановић, *Етнички и демографски процеси на Косову и Метохији* (Milovan Radovanović, *Procesele etnice și demografice în Kosovo și Metohija*), Belgrad 2004.
- Ема Миљковић Бојанић, *Смедеревски санџак 1476-1560. Земља. Насеља. Становништво* (Ema Miljković-Bojanić, *Sangeacul Smederevo 1476-1560. Ținut. Așezări. Populație*), Belgrad 2004.
- Гордана Томовић, Алтин у XIV и XV веку (Gordana Tomović, *Altin în secolele XIV și XV*), în: „Становништво словенског поријекла у Албанији“ („Populația de origine slavă în Albania“, Titograd 1991.
- Радмила Тричковић, *Устанци, сеобе и страдања у XVIII веку*, (Radmila Tričković, *Uprisings, Migrations and Sufferings in the 18th century*), în: „Kosovo i Metohija u srpskoj istoriji“ („Kosovo și Metohia în istoria sârbă), Belgrade 1989.